

İstanbul - Bebek'te Bir Konak

M. Namık Yalçın - Gerhard W. Penck

Giriş

İstanbul Darülfünûnu Arziyat Dar-ül Mesaisi'nin (İstanbul Üniversitesi Jeoloji Enstitüsü) kurucusu Prof. Dr. Walther Penck 1915-1918 yılları arasında İstanbul'da geçirdiği üç yıl boyunca eşi Anna Penck, geb. Lampert ve 1915 de henüz bir yaşında bile olmayan oğlu Helmuth Penck'le Bebek'te Konak Heizer olarak adlandırılan konakta ikamet etmişlerdir. Kilise sokağı No. 43 adresindeki bu konak günümüze ulaşamamıştır. Sokak adını bugün de mevcut olan Rum Ortodoks Aya Haralambos Kilisesi'nden almış olmalıdır (Küçük, 2021). Kilise sokağı günümüzde İnşirah Sokağı olarak adlandırılmıştır. Bu konak aynı zamanda Amerikalı misyoner Cyrus Hamlin tarafından kurulan Robert Kolej'in de, günümüzdeki Boğaziçi Üniversitesi, 1863 yılında öğretime başladığı binadır (Hamlin, 1924). Robert Kolej arşivi ve Penck aile arşivindeki fotoğraf ve belgeler ile o döneme ait kartpostallar söz konusu konağın oldukça büyük bir yapı olduğunu göstermiştir (*Resim 1*). Penck Ailesi tarafından konağın Heizer Konağı olarak adlandırılmasının nedeni, konağın Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) ait bir yapı oluşu ve kiralama işlemlerinin ABD konsolosu olarak

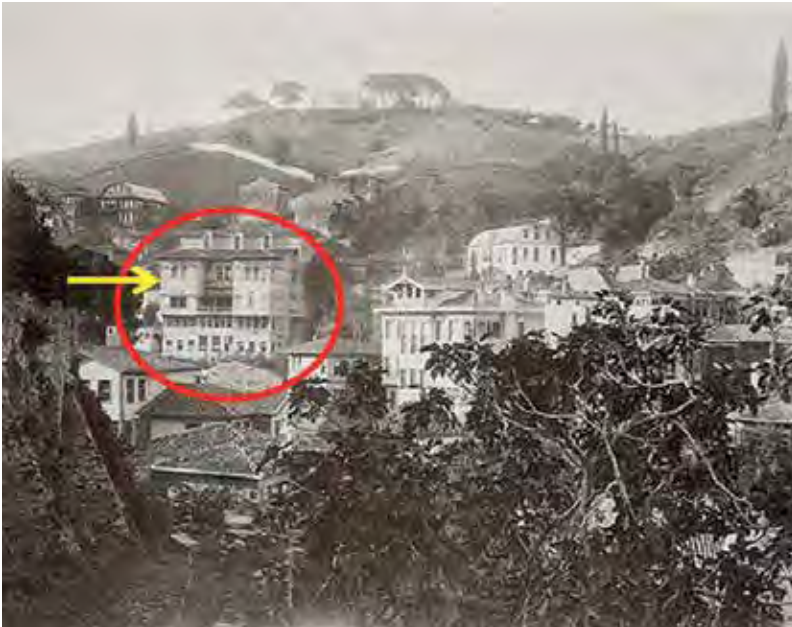
uzun yıllardır Osmanlı İmparatorluğunda görev yapan Oscar S. Heizer ile yapılmış olması olabilir. Heizer'in 1915'te ABD'nin Trabzon Konsolosu olarak görev yaptığı gözetildiğinde (Wikipedia, 2024) 1915 yılında bir süre İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Binaya ait eski bir fotoğrafın arkasına 1941 yılında düşülmüş bir notta da "Heizer Han" adı kullanılmıştır (Columbia University Rare Books and Manuscripts Library, Chicago USA, Robert College Records, Box No: 71, Folder No: 1, Image: 9)

İstanbul Üniversitesi Jeoloji Bölümünün tarihçesi (Yalçın, 2015) ile Prof. Dr. Walther Penck'in İstanbul'daki üç yılını ele alan bir makalede (Yalçın ve Penck, 2019) konağa ait bazı bilgi ve fotoğraflar paylaşılmıştır. Bununla birlikte, aile arşivindeki diğer bazı dokümanlar ile arşiv çalışması sonucunda ulaşılan fotoğraf ve bilgiler kullanılarak, Robert Kolej'in de öğretime başladığı bu konağın daha kapsamlı olarak tanıtılmasının ve o dönemin mimari anlayışının yansıtılmasının, kentin kültürel mirasına küçük de olsa bir katkı yapacağı düşünüldüğü bu makale hazırlanmıştır.

Yapının Tarihçesinden Kesitler

Binanın inşa tarihi hakkında bu aşamada bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yazılı kaynaklarda bina hakkındaki ilk tarih 1843 yılına aittir. Hamlin (1924), Bebek Ruhban Okulu'nun (Bebek Seminary) 1843 yılında Çelebi Yorgaki'nin büyük evine taşındığını belirtmektedir. Çelebi Yorgaki İstanbul'un önde gelen Ermeni tüccarlarından biridir. Robert Kolej arşivindeki Bebek Ruhban Okulu'na ait bir çizim konağın o tarihlerdeki görünümüne ait en eski belgelerden biridir (*Resim 2*) (Columbia University Rare Books and Manuscripts Library, Chicago USA, Robert College Records, Box No: 71, Folder No: 1, Image: 12). Bebek Ruhban Okulu bu binayı 1860 yılına kadar kullanmış, o yıl okulun Marsovan'a (Merzifon) taşınması nedeniyle bina boşaltılmıştır (Hamlin, 1924).

Resim 1. Bebek'te Konak Heizer olarak adlanan ve Robert Kolej'in de 1863 yılında öğretime başladığı yapının 20. yy başlarındaki bir kartpostaldeki görünümü. Bir yamaçta inşa edilmiş bina güney cephesinde dört katlıdır. Penck ailesi sarı okla gösterilen dördüncü katta ikamet etmiştir. Konağın yakın çevresindeki iki tonozlu binadan açık renkli olanı günümüze kadar ulaşmamıştır. Bu bina Robert Kolej'in kurucularından Cyrus Hamlin tarafından konut ve fırın olarak kullanılmıştır (Columbia University Rare Books and Manuscripts Library, Chicago USA, Robert College Records, Box No: 71, Folder No: 1, Image: 7). Koyu renkli olan tonozlu bina ise günümüze kadar ulaşmış ve konağın konumunu belirlemek için röper olarak kullanılmıştır.

Resim 3'teki A.W. Sellar'ın fotoğrafından konağın olasılıkla biraz daha geç bir döneme ait görünümü tüm ayrıntılarıyla gözlenebilmektedir. Hamlin (1924) tarafından da belirtildiği gibi binanın çok iyi durumda olmadığı ve çeşitli onarımların gerektiği fotoğraftan da anlaşılmaktadır. O yıllarda binanın bir de çatı katına sahip olduğu görülmektedir (Resim 3). Robert Kolej 1863 yılında 42 öğrenciyle bu konakta faaliyete geçmiş olduğundan, bu yapı Hamlin (1924) tarafından Robert Kolej'in beşiği olarak nitelendirilmiştir. Robert Koleji erkek öğrencilerinin bu binadaki eğitimi 1871 yılına kadar devam etmiş, o yıl Gedik Paşa semtinde faaliyete geçen Amerikan Kız Koleji ile birleşen Robert Kolej'in erkek bölümü binayı boşaltmıştır.

1873 yılında, İstanbul'daki Alman Protestan Derneği¹, Kaiserswerth Diyakonu², Alman Hastanesi³ gibi kurumlarca oluşturulan ve/veya desteklenen Alman Çocuk Yuvası o yıl 30-40 öğrencisi ile uygun olmayan kiralık bir binada faaliyet göstermekteydi. Amerikan Misyon Derneği'nin kendilerine ait Bebek'teki bir konağı çocuk yuvasındaki ve yetimhanedeki çocuklara mekân olarak tahsis edebilecekleri teklifinin Kaiserswerth Diyakonu tarafından kabul edilmesi üzerine, çocuklar 1873 yılı Mayıs ayında bakımlarını üstlenen Diyakon rahibeleriyle birlikte Bebek'teki konağa taşınmışlardır (Geser, 2011; 2016). Yuvada olağan öğrencilerin yanı sıra yetim ve/veya öksüz çocuklar da barındırıldığı için, Bebek'teki

kurum bir Protestan Yetimhanesi olarak da gözetilebilir. Nitekim eski bir kartpostalda aslına uygun olarak resmedilmiş Bebek'teki bu yapı, Alman Yetimhanesi olarak isimlendirilmiştir (Resim 4).

1875 yılında çocukların bakımını üstlenen rahibelerin Diyakon'dan ayrılması üzerine çocuk yuvası ve yetimhane dört yıl boyunca kapalı kalmış, yaratılan yeni bir bağış fonu sayesinde yuva 1879'da yeniden faaliyete geçmiştir (Geser, 2011). Çocuk yuvası ve yetimhanenin faaliyetlerini 1905 yılına kadar bu binada devam ettiği, öğrenci sayısının çok azalması nedeniyle de o yıl Ma'mûretü'l-Azîz'e (Harput) taşındığı bilinmektedir (Kılıç, 2005; Şimşek, 2016). Binanın daha sonra nasıl kullanıldığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, binanın bir katının 1915 yılında Pencik ailesine kiralanmış oluşu ve hiç değilse o katın daha önceden elden geçirilmiş olması nedeniyle, 1905-1915 yılları arasında bir tamirat ve tadilatın yapılmış olması olasıdır. Yapının ilk fotoğraflarında görülen çatı katı da bu tadilat sırasında kaldırılmış olmalıdır. Nitekim Küçük (2021) tarafından refere edilen 1908 (1324) tarihli bir Osmanlı arşivi belgesinde, "*Bebek'de Alman Sefareti'nin himayesinde bulunan mektebin asli haline döndürülerek talibine satılma-*

Resim 2. Bebek Ruhban Okulu'nun olasılıkla 1840'lı yıllardaki görünümü. Benzer bir bakış açısıyla 1916 yılında çekilmiş olan fotoğrafla (Şekil 5) karşılaştırıldığında, binada daha sonraki yıllarda bazı tadilatların yapıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 3. Konağın 1860'lı yıllardaki yakın plan görünümü. Robert Kolej'deki eğitim 1863 yılında bu binada başlamıştır. Daha sonraki bir tarihte binanın çatı katının kapatıldığı anlaşılmaktadır (Columbia University Rare Books and Manuscripts Library, Chicago USA, Robert College Records, Box No: 71, Folder No: 1, Image: 9).

Resim 4. Alman Yetimhanesi binası olarak kullanılan Heizer Konağı'nın bir kartpostaldeki aslına çok uygun resmi. Kartpostalın 1901 yılında kullanılmış oluşu, konağın o yıllarda da yetimhane olarak kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir.

Resim 5. Konağın doğu ve kuzey cephelerinden ayrıntılar. Çıkma balkonlu kat konağın Penck Ailesi tarafından kullanılmış olan katıdır. Konağın çatısındaki konstrüksiyon yapının ayırt edici bir özelliği olarak dikkat çekmektedir (Penck Aile Arşivi).

sı ve ferağ muamelesi ile ilgili hususun bildirilmesi” ifade edilmektedir. Günümüzde artık var olmayan konağın hangi tarihte yıkılarak ortadan kaldırıldığı konusunda da bir bilgiye ulaşamamıştır. Bununla birlikte Robert Kolej arşivindeki fotoğrafların Ocak, 1941 tarihli notlarında binanın artık var olmadığı belirtildiğinden (Columbia University Rare Books and Manuscripts Library, Chicago USA, Robert College Records, Box No: 71, Folder No: 1, Image: 9), bu süreç 1918-1940 yılları arasında yaşanmış olmalıdır.

Mimari Bazı Özellikler ve Penck Ailesince Kullanılan Kat

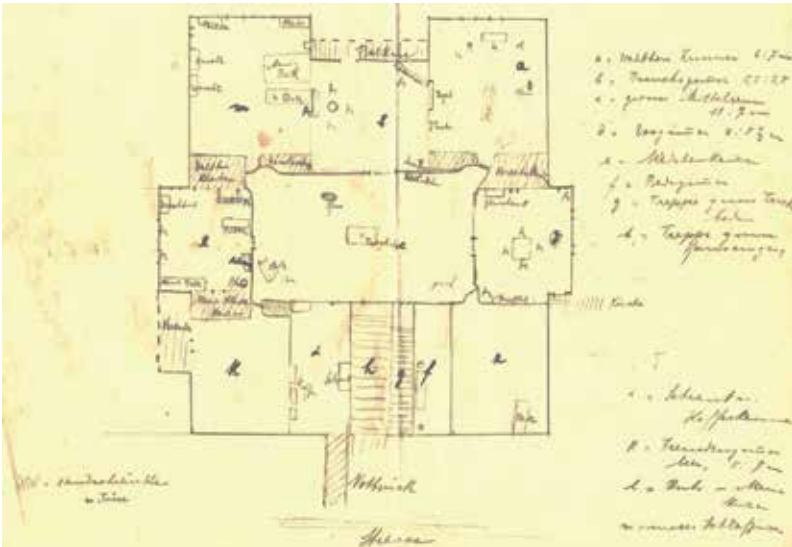
Güney cephesinde dört, kuzey cephesinde iki katlı olan konak, Bebek Dağı olarak bilinen

tepenin yamacında inşa edilmiş olmalıdır. Konak ve çevresindeki çok sayıda binadan, tepenin güneye bakan yamacının korunaklı konumu nedeniyle tercih edildiği anlaşılmaktadır (Resim 1). Penck’lerin konutuna yapının kuzey cephesindeki bir yoldan ulaşıldığı anlaşılmaktadır (Resim 5).

Ailenin kullandığı katın; Anna Penck tarafından özenle çizilmiş, bunun yanı sıra boyutların da belirtildiği şeması, hem konutun mimarisi, hem de nasıl kullanıldığına dair değerli bir belge olarak günümüze ulaşmıştır (Şekil 1).

Penck ailesinin ikamet ettiği katın büyük bir sofanın çevresine yerleştirilmiş dokuz oda/bağımsız bölümden oluştuğu görülmektedir (Şekil 1 ve Şekil 2). Kata sokak seviyesindeki giriş kapısından doğrudan sofaya ulaşan bir merdivenle (h) ulaşılmaktadır. Bu merdivenin hemen yanındaki daha dar bir diğer merdiven (g) ise çamaşırların kurutulduğu bir alana (taşlık) inmektedir. Katın kuzey cephesindeki dört bölümden içerisinde bir yatağın bulunduğu oda (e) yardımcı odası olarak belirtilmiştir. Yanındaki kısım (f) ise banyodur. İçerisinde bir büyük dolap ve bavulların bulunduğu gösterilen odanın (i) bir depo olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu odadan dışarıya açılan bir acil durum çıkışı da bulunmaktadır. Deponun hemen yanındaki boş olduğu belirtilen oda (k) Resim 5’te görülen balkona (veranda) açılan odadır. Odanın sofaya açılan tarafındaki gömme dolapların ise kullanıldığı belirtilmiştir. 11 x 7 m boyutlarına sahip olan orta mekânda (sofa) sadece büyük bir masa, bir kanep, bir koltuk bulunmaktadır. Eşyaların azlığı bu alanın çok fazla kullanılmadığını göstermektedir. Çocuk ve bakıcısının odası (l) bunların yatakları, bir dolap, bir soba, bir lavabo ve birkaç koltuk veya iskemle ile tefriş edilmiştir. Yemek odasında (d) bir yemek masası, altı iskemle, bir büfe ve bir vitrinli dolap bulunmaktadır. Konağın güney cephesinde yer alan üç odadan ortadaki misafir odası olup (b), bir oturma takımı ve bir piyano odayı süslemektedir. Misafir odası yapının güney cephesindeki içerlek balkona açılmaktadır (Resim 1 ve Şekil 1). Bu cephede köşelerdeki iki odadan biri Walther Penck’in çalışma odası (a), diğeri ise ebeveyn yatak odasıdır (m). Çalışma odasında, çalışma masası, iki misafir koltuğu, bir küçük sehpa, bir sandık, bir kitaplık ve bir soba bulunmaktadır. Çalışma odası, konağın iç mekânlarından görüntülerin de bulunduğu

Şekil 1. Anna Penck tarafından özenle çizilmiş, bunun yanı sıra boyutların da belirtildiği şema, hem konutun mimarisi, hem de nasıl kullanıldığına dair değerli bir belge olarak günümüze ulaşmıştır (Penck aile arşivi).

bir odadır. Odaya girişin her iki yanında yer alan gömme dolapların köşelerindeki nişler, dikkat çekicidir (Resim 6).

Anna Penck tarafından özenle oluşturulmuş kat planı (Şekil 1), belirtilmiş olan boyutlar gözetilerek, günümüz mimari standartlarına göre yeniden çizilmiştir (Şekil 2). Bu çizim konağın yaklaşık 20x20 m boyutlarında büyük bir yapı ve Penck ailesinin oturduğu katın balkonlar dâhil yaklaşık 400 m² olduğunu göstermektedir.

Bir Son Söz

19'uncu yüzyıl başlarından başlayarak 20'nci yüzyılın ilk çeyreğine kadar kullanılmış ve günümüzde artık var olmayan bir ahşap konağın yaklaşık 200 yıl sonra izini sürebilmek ve konak ile çevresinin mimari özelliklerini saptayabilmek, konağı sadece üç yıl gibi çok kısa bir süre kullanmış olan Penck ailesinin yaşam alanlarını fotoğraf ve çizimlerle kayıt altına alma konusundaki özenleri ve ailenin bu belgeleri büyük bir titizlikle günümüze kadar korumuş olmaları sayesinde mümkün olmuştur. Benzer bir çaba Cyrus Hamlin tarafından da gösterilmiştir. Bu konağın; Robert Kolej'in -günümüzdeki Boğaziçi Üniversitesi-, 1863 yılında öğretime başladığı bina oluşu, bunun önemini daha da arttırmıştır. Arşiv ve arşivleme çalışmalarına gereken önemin verilmediği ülkemizde, bu çabaların mevcut değerlerimizin kayıt altına alınmasına bir örnek oluşturmasını diliyoruz. İstanbul'un en eski ahşap konağı olan Kavafyan Konağı'nı da (inşa tarihi 1751) günümüzde de barındıran Bebek'in, eğer korunabilmiş olsaydı bu konakla da adını duyuracağı kesindi.

Teşekkür

Robert Kolej Arşivindeki incelemelerimiz sırasındaki yardım ve katkıları için Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler ve Tarihi Arşiv Şube Müdürü Sevgi Atila Cünüş'e, bu makalenin hazırlanması aşamasındaki destek ve katkıları için Doç. Dr. Zeynep Eres'e (İTÜ, Mimarlık Fakültesi), Berk Yalçın'a (Workhaus A.Ş.), Dr. Doğan Özman'a (İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa) ve Penck ailesinin ikamet ettiği katın mimari çizimlerini yapan Barlas + Parlak firmasından İç Mimar Gizem İbişler'e teşekkürlerimizi sunarız.

M. Namık Yalçın, Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Emekli Öğretim Üyesi

Gerhard W. Penck, Mimar, Albstadt - Almanya Kent Planlama Ofisi Emekli Yöneticisi

Resim 6. Çalışma odasının girişi. Gömme dolapların köşelerindeki nişlerdeki ince işçilik ve giriş kemerinin duvar kâğıdıyla örtülmüş oluşu, konağın oldukça zengin bir ahşap işçiliğine sahip olduğuna işaret etmektedir. Duvar kâğıdı olasılıkla 1915 yılından kısa bir zaman önce yapılmış bir yenilenme sırasında döşenmiş olmalıdır (Penck Aile Arşivi).

Resim 7-8. Prof. Walther Penck'in çalışma odasındaki kitaplık, misafir koltukları ve çalışma masası (Penck Aile Arşivi).

Şekil 2. Penck ailesinin ikamet ettiği katın Anna Penck tarafından çizilmiş şema ve orada belirtilen ölçüler esas alınarak oluşturulmuş mimari planı.

Notlar

1. Alman Protestan Derneği: Sayıca az da olsa İstanbul'a göç ederek yerleşen Protestan Almanlar için bir Alman Protestan Kilisesinin kurulması ve yardıma muhtaç olanların bakımı için 1843 yılında kurulan ilk dernek.
2. Kaiserswerth Diyakonu: Düsseldorf-Almanya yakınlarındaki Kaiserswerth Kasabasının protestan rahibi Theodor Fliedner (1800-1864) tarafından, endüstrileşme sürecinin yarattığı sosyal sorunlar sonucunda toplum dışına itilenlere, yaşlı ve bakıma muhtaçlara ve çocukların eğitimine yardımcı olmak üzere kurulan bakım evleri ve bu bakım evlerinde görev yapan protestan kadın öğretmenler (diyakonlar).
3. Alman Hastanesi: İlk Alman Protestan Alman Derneği tarafından 1846 yılında Galata'da kiralık bir binada açılan, 1872 yılında Taksim Sıraselviler'de inşa edilen binalarına taşınarak, 1990'lı yıllara kadar faaliyetini burada sürdüren hastane.

Arşiv Kaynakları

Penck aile arşivindeki (Albstadt-Almanya) doküman ve fotoğraflar.
Columbia University Rare Books and Manuscripts Library, Chicago USA, Robert College Records, [Access of the digital copies of the Robert College Records was supplied by Bogazici University Library Rare Books and Historical Archives Division].

Basılı Kaynaklar

- Geser M., 2011, İstanbul Alman Çocuk Yuvasının Tarihi, Çeviren Dilek Zaptcioğlu, Pera - Blaetter 19, ISSN: 2192-5291
Geser, M., 2016, Zwischen Missionierung und "Stärkung des Deutschtums": Der Deutsche Kindergarten in

Konstantinopel von seinen Anfängen bis 1918. Istanbul Texte und Studien, 20, Orient-Institut Istanbul
Hamrin, C., 1924, My Life and Times, The Pilgrim Press Boston, Sixth Edition, 540s.

Kılıç, S., 2005, Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar). Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Küçük, S.G., 2020, Bosphorus Coastal Road and Settlements Between Beşiktaş and Bebek in 1939 Plan. International Journal of Architecture and Planning. Special Issue, 8. DOI: 10.15320/ICONARP.2020.143 E- ISSN:2147-380

Küçük, S.G., 2021, Boğaziçi, Bebek Semti ve Tarihi Yapıları. İdealkent, Kent araştırmaları Dergisi, 34, 12, 1757-1802. DOI:10.31198/idealkent. 937428

Küçük, S.G., 2022, 19. Yüzyıldan günümüze Bebek'in değişen kentsel dokusu. Journal of Awareness, 7, 4, 121-142pp.

Şimşek, M., 2016, Osmanlı Devleti'nde Alman Yetimhaneleri (1860-1921), German Orphanages in the Ottoman Empire (1860-1921). Journal of History Studies, 8, 3. ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print). DOI No: 10.9737/hist.2016322073

Yalçın, M.N., 2015, 100. Yılın Hikâyesi-İstanbul Darülfünununu Arziyat Dar-ül Mesaisi'nden İstanbul Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü'ne (1915-2015). M. Namık Yalçın (Editör), İstanbul Üniversitesi'nde Jeoloji-Bir Asırlık Geçmiş. Gürsoy Grup Kültür Yayınları No:4, s.11-31.

Yalçın, M.N. ve Penck, G.W, 2019, Auf den Fussspuren eines deutschen Geowissenschaftlers in Istanbul (1915-1918): Prof. Dr. Walther Penck. Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 20, 2, 1-58. https://doi.org/10.26650/oba.540893

Elektronik Kaynaklar

Wikipedia contributors. (2023, September 10). Oscar S. Heizer. In *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Retrieved 13:59, February 14, 2024, from https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Oscar_S._Heizer&oldid=1174832078

A mansion in Bebek-İstanbul

The mansion in Bebek-Istanbul, where in 1863 the education in Robert College, founded by the American missionary Cyrus Hamlin, started and where also the founder of the Geological Institute of University of Istanbul, Prof. Dr. Walther Penck and his family resided between 1915 and 1918, has not been preserved until today. With the help of photographs and documents in the Robert College and Penck Family Archives, The history and the architectural features of the mansion and its surroundings and how it was used by the Penck Family could be revealed in detail.

We believe that the efforts of the Penck Family and Cyrus Hamlin will set an example for recording of our current values in Türkiye, where archives and archiving activities are not gaining the necessary importance.